

delen fremstår tidvis som litt famlende, men har sin styrke i den nære beskrivelsen av den nød som tidvis rådet i store deler av landet årene 1807–1814. I andre del framstilles livet på Riksforsamlingen og flere viktige spørsmål blir inngående presentert, om enn på en tidvis noe pedantisk måte. Tredje del er etter mitt skjønn glitrende, mens fjerde og siste del fremstår som noe skissepreget. Her refereres det for eksempel til flere utsagn som lovpriser Christies innsats på dette stortinget, men det fremgår overhodet ikke av fremstillingen hvorfor så mange ble begejstret.

Opprøret mot Kiel-traktaten var fra begynnelsen av et sjansespill. Skulle det lykkes, var man i Norge avhengig av at stormaktene anså sine forpliktelser oppfylt ved undertegnelsen av traktaten – ikke ved at dens innhold ble gjennomført. Et minimumskrav var at Storbritannia opphørte aktivt å støtte Sverige. For innsiktsfulle nordmenn, som for eksempel professor Stoud Platou, var dette åpenbart helt fra begynnelsen av året. Alnæs gjør det også klart at Christian Frederik som nyalgt norsk konge var fullstendig på det rene med dette (s. 297 f.). Da stormaktenes utsendinger i juli fastslo at de ikke ville gå fra sine løfter til den svenske kongen, var krigen for full uavhengighet ikke mulig å vinne. Norge var da i realiteten tapt for den danske arveprinsen.

Det ble i stedet en krig for å avgjøre om traktaten eller Grunnloven skulle legges til grunn for den fremtidige unionen mellom Norge og Sverige. Skjønt både offiserene og soldatene, og til og med statsrådene, trodde fortsatt de sloss for full uavhengighet. Denne diskrepansen mellom Christian Frederiks motiver og handlinger og folkets virkelighetsforståelse fremstilles tydelig og overbevisende. Det handlet om å finne balansen mellom å yte motstand og bevare hærens stridsevne med tanke på fremtidige forhandlinger. Derfor fremstår det som litt paradoksalt når Alnæs skriver at tapene i kampene ved Lier, Matrand og Skotterud fremstår som ”meningsløse tap”, som

ikke forandret det politiske spillet og ikke var verd prisen (s. 380). Var det ikke nettopp en viss motstand, forutsatt at denne ikke radikalt svekket hærens stridsevne, som var hovedsaken i dette ”spillet” om å bevare Grunnloven? Og da var vel heller ikke tapene meningsløse?

Et spørsmål Alnæs ikke behandler, men som synes relevant, er om ikke et tap for den norske hæren på slagmarken var en nødvendig forutsetning for å kjøle ned de opphetede gemyttene nok til at en våpenhvile skulle respekteres av det militære, og i de deler av Norge som lå fjernt fra krigsskueplassen. Vi vet at Johan Gunder Adler, som var blitt kansellisekretær i slutten av juli, på det sterkeste advarte Christian Frederik allerede den 7. august mot faren for at ”de fjerntliggende provindser” ikke ville akseptere våpenhvile dersom forhandlinger ble begynt for tidlig, med borgerkrig som den nødvendige konsekvens.

Det kanskje sterke ankepunktet mot 1814: *miraklenes år* er at Norge gjennomgående fremstilles som en mer enhetlig og sammenstøttet nasjon enn det landet etter alle solemerker faktisk var på denne tiden. Utsiktspunktet er fra en nasjon hvis fundament ble etablert gjennom hendelsene som beskrives. Boken er rikt illustrert og har gitt mange lesere et bedre grunnlag for å vite hvorfor grunnlovens 200-årsjubileum er verd å markere.

Jakob Malik

Charlotte Appel & Morten Fink-Jensen (red.), *Da læreren holdt skole: tiden før 1780*, bd. 1 av *Dansk skolehistorie: hverdag, vilkår og visioner gjennom 500 år* (Århus: Aarhus universitetsforlag, 2014). 442 s.

Ei større dansk kulturhistorisk prosjekt har i tida 2009–2014 tatt føre seg dansk skulehistorie dei fem hundre siste åra. Denne saga skal samlast i fem band. Første bandet viser ei

vilje til å sjå denne i ein samanheng større enn den reint pedagogiske utviklinga.

Prosjektet skal altså visa dei lange linene i dansk skulehistorie, noko som til ein viss grad omfattar Noreg og andre område underlagt den danske krona – eit kapittel i band I er på ein oversiktleg måte til dømes via skulegong/misjonering i underlagte koloniar (delvis likevel forsøkt omskrivi til "i det vidtstrakte rige"). I tillegg er det uttalte formålet å visa "relasjonane mellom samfunnsmessige forandringar og skulepolitiske initiativ, interesser og usemje", som dette første bandet klarer godt. Skulehistorieprosjektet har vidare hatt tre andre formål. Det eine er noko uklårt, nemleg å "teikna eit heilt konkret bilete" av skulegongen og tydinga denne hadde for born, foreldre og lærarar. Korleis kan ein få gjort dette utan å bli alt for pirkete og detaljrik? Svaret er at iallfall første band heldigvis unngår det.

Dei to siste måla er moteriktige, og til ein viss grad vellukka, trass den overflatisk utforminga. Kva inneber det til dømes å "bryta med dei nasjonale fortolkingsrammene, som har prega dansk utdanningshistorie", utan det reint anti-nasjonale manifestet? Tilvisinga til pietistisk påverknad frå Tyskland er svært relevant i dansk(-norske) tilfelle, men det kjennest noko framand å omtala seinare pedagogiske idear frå utlandet i ei dansk historiebok då desse, slik forfattarane skriv, ikkje kom til å merkast hos dei fleste danske skuleborn. Fortolkinga fornektar likevel heldigvis ikkje at det fanst ein stat, men klarer å få fanga inn andre tiltak enn dei statlege på ein god måte. Det er dette perspektivet, der ein viser til ikkje-statlege aktørar på eit lokalt og regionalt nivå som her kjennest mest vellukka.

Det siste målet er, å "nytta eit kvardags- og nedanfråperspektiv, med praksis og skuleaktørar i sentrum", høyrest òg noko venare enn enkelt ut for ein tidlegmoderne periode. Nedanfrå lyd noko holt all den tid skulegong i denne perioden var mykje eit elitistisk føretak – "for dei få" som det heiter i prosjektskil-

dringa. Dette endrar seg likevel noko gjennom perioden – sjølv om skulegong knappast var eit reelt val for dei lengst nede på den sosiale rangsstigen. Bandet klarer å gje eit godt inntrykk av sider ved den kvardagslege opplevinga i skulen utover 1700-talet, ut ifrå det sparsammelege kjeldegrunnlaget som er tilgjengeleg.

Sjølv om skulehistoria såleis er tenkt byrja med dei humanistiske skulereformene før og under reformasjonen, byrjar *Da læreren holdt skole: tiden før 1780* med undervisinga i mellomalderen. Eit ikkje-statleg initiativet til undervising i denne perioden kom frå den katolske kyrkja, som ønskte å førebu unge kandidatar til seinare kyrkjeteneste. Ved soknekyrkjer i større byar låg det gjerne latinskuler, der born kunne læra å lesa og skriva. På landet kunne sokneprestar læra opp bygdeungdom i slik kunnskap ved å tilby dei kyrkjeteneste. Det kyrkjelege initiativet organiserte såleis ein viss grad av opplæring i litterær dugleik gjennom mellomalderen.

I det heile er den kyrkjelege medverknaden viktig gjennom heile dette bandet av skulehistoria. Så er det då òg skrivi av to kulturhistorikarar som tidlegare har jobba mykje med kyrkjelege forhold, Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen. Det er ei god vinkling. Frå byrjinga av perioden, og altså hundreåra før, er religiøse ideal og kyrkja si institusjonelle trong ei drivkraft i opplæring av lese- og skrivekunnskap. Den katolske kyrkja er òg ein ikkje-statleg aktør, medan den lutherske til gjengjeld ikkje er det. Her bryt ein altså ikkje ut ifrå ei statleg ramme, som tvert om er naudsynt for å forstå utviklinga. Eit delmål for den tidlegmoderne perioden kunne såleis heller vori å utfordra den sekulære grunntonen i utdanningshistoria. Her visast det korleis kyrkja si medverking gjorde at "gudsfrykt" i røynda var ein tredde grunnkunnskap, som skulle læra dei unge "god sed", ei innbilt oppgåve av disiplinerande oppfostring, som har sotti i lenge i skuleverket. Forfattarane viser godt den praktiske sida ved kyrkja si involvering, men kunne godt teki føre seg den ideologiske sida meir i djupna.

Det manglar likevel ikkje på visjonar i dette bandet. Det skal leggast vekt på tre grunnfohold: "mangfaldet i skulen", "skulen som arena for konflikt og samarbeid" og "skulen som ein stad for born". Vidare finst det òg seks "sentrale forteljingar" for å skildra "fenomenet skule": 1. "standssamfunnsskulen"; 2. "den kjønnsoppdelte undervisinga"; 3. "skulen som kyrkjeprosjekt"; 4. "skulen som statsmakta sitt ansvarsområde"; 5. "idear og praksisar på tvers av grenser"; 6. "bornesyn og skulepraksis". Det er med andre ord eit ganske totalt siktemål som blir lagt an, og dermed er retninga heller ikkje så tydeleg. Målet er ambisiøst, men det blir ikkje like enkelt å halda oversikt over dei ulike forteljingane. Historiografisk har det ein kanskje tydelegare brodd, mot ein tydig fokus på pedagogisk idéhistorie og institusjonelt sneversyn.

Tittelen på dette verket, "Då læraren heldt skule", viser dette. Skule treng ikkje innebera bygg med tavle, kritt og spanskrøyr, skule var det på sett og vis i denne perioden der læraren heldt det. Det er likevel ikkje heilt dekkjande, sidan kyrkja tilordna meir organiserte undervisingsformer, men det får heller gå. Lærarar var det mange typar av i Danmark på 1700-talet, med ulike sosiale kår. Dette bandet følgjer historia til eit par av dei, og synleggjer her kvardagsperspektivet på ein spennande måte. Appel og Fink-Jensen viser korleis skulegong vart opplevd frå dei to sidene av kateteret, gjennom individuelle skildringar og minnemateriale. Ei vinkling dei har gjort godt òg før, i det kulturhistoriske verket *Når det regner på præsten*. Noko fast lærarutdanning fanst ikkje, det heldt å kunna lesa og skriva, og gjerne satt læraren og lærte seg reknestykka kvelden før han skulle undervisa i dei. At eit sviktande kunnskapsnivå hos lærarane heng saman med låg yrkesstatus, kan danna eit historisk bakteppe som iallfall norske politikarar burde dra nytte av i jakta på dårlege elevresultat.

Det er ikkje før ut på 1700-talet at "skule" eigentleg viste til ein konkret stad med faste

rammer for undervising, hevdar forfattarane, noko som særleg var eit følgje av statleg initiativ, delvis i samband med statspietismen. Heilt ut denne perioden tydde det å gå på skule samtidig å møta ein lærar som underviste alle. Mange år med undervising vart det heller ikkje, og det var uansett ikkje snakk om år, men om ein mindre periode på vinteren. Noko allmenn statleg ordning kom ikkje før i 1739. Denne måtte raskt skalerast ned etter eit par år, då foreldre ikkje ville senda ungar i skule heile året og lokalsamfunnet ikkje medverka like mykje økonomisk som planen hadde vori. Om den ordna opplæringa difor ikkje var så omfattande, har desse kunnskapane òg blitt ført vidare utan lærarar, i det ein har sett verdien i å halda lese- og jamvel skrivekunne i hevd for dei kommande generasjonar. Dette gjorde at det var langt fleire som kunne lesa enn det som tidlegare har vori tenkt, noko Appel òg har vist i si tidlegare forskning. Liknande konklusjonar har blitt gjort òg for norske forhold. Såleis blir dette bandet eit innlegg til å forstå at ein viss grad av allitterasjon kunne eksistera jamt over òg før 1700- og 1800-talet.

Det var samtidig først og fremst blant eliten skulegong var noko nærmast obligatorisk, for å bli lært opp i kulturell kapital og økonomiske evner. Dette bandet viser korleis det vart gjort skilnad på folk – og skilnad på kjønn. Både presteborn og adelsborn fekk utdanning heimanfrå før dei hamna på latinskulen. Då som no ga eliten borna privat spesialutdanning for å sikra dei eit fortrinn i dei grunnleggjande kunnskapane, slik at dei seinare sto betre rusta til å snakka og skriva boklege språk, og slapp å mengast med bermen på vegen. Jenter og gutar var tiltenkt ulike oppgåver seinare i livet, og fekk dermed ulik grunnopplæring, rekning og latin var først og fremst for gutar, medan lesing og skriving var felleskunne. Sønene gjekk gjerne vidare til halvoffentlege eliteskuler, etter inngåande privatutdanning hos eigentleg offentlege tilsette, og kunne så forlenga dette med dannelsesreiser med opphald ved univer-

sitet på kontinentet. Her burde det vera opplagte nok historiske parallellar til at jamvel det norske kronprinsparet kan sjå dei.

Særleg i løpet av 1600-talet vart skuleleg kunnskap etterspurd òg i andre sosiale lag, hevdar forfattarane, noko som medverka til ein viss grad av sosial mobilitet, sjølv om skilnadane på det reelle tilbodet like mykje kom til å stadfesta ulikskapen, hevdar Appel og Fink-Jensen. Skulegong var dessutan mindre ettertrakta blant dei som levde i vanskelege kår, og hadde nok med å arbeide for føda. Det kom til gjengjeld ikkje av at undervisinga var kostbar. Tvert om kunne ein grad av skulegong bli regulert for fattige i byane og bli gitt gratis på landet. Ønsket om opplæring kom til uttrykk gjennom etter kvart aukande initiativ til skule òg frå lokalt hald. Her kjem nedanfrå-perspektivet godt til uttrykk. Framståande bønder kunne til dømes hyra ein lokal lærar, som så kunne nyttast av heile soknet. Slike private initiativ gjorde dessutan at det var store geografiske forskjellar på høvet til skulegong i Danmark, og i høgste grad i Noreg, får ein leggja til.

Dansk skolehistorie er elles eit verk som siktar inn mot eit publikum like mykje utanfor akademien. For å tekkast dette har ein tenkt at ein må sløyfa fotnotar. Det er tvilsamt om dette er naudsynt, men her har ein i det minste følgd opp med ganske gode "Kilde- og litteraturressays". Det gir ei god retning vidare, for dei som ønskjer å utfordra emnet, men gjer det vanskeleg å etterkontrollera opplysingar. Manglande fotnotar er sjølv sagt ikkje uvanleg for denne typen fleirbands oversiktsverk, men ein kunne tenkt seg at eit kompromiss gjekk mindre utover andre forskarar, som kanskje blir ei vel så stor lesegruppe.

Det er omlag gått 500 år frå Christian II's humanistiske skulereformer. Utviklinga i skulehistoria sidan då er spennande å sjå i samanheng. Hundre år etter siste danske oversiktsstudie, er det ei omfattande og nyskapande soge som blir fortald. Vilja til å følgja

mange forskingstrender og underhistorier gjer verket mangfaldig, om samtidig noko uoversiktleg. Det er viktig historie for å forstå sosial utforming i tidlegmoderne og moderne tid, andre land hadde tent på eit liknande forskingsprosjekt, så som Noreg, som er mindre handsama her. Har ein ikkje gitt eit uttømmelig konkret bilete av skulegongen så er den iallfall gjort levande og relevant.

Øystein Lydik Idsø Viken

Eva Hættner Aurelius, Hedda Gunneng & Jon Helgason (red.), *Women's Language: An Analysis of Style and Expression in Letters before 1800* (Lund: Nordic Academic Press, 2012). 260 s.

Jag hörde nyligen ett föredrag om receptionen av den engelska samhällstänkaren och författaren Mary Wollstonecrafts anonymt publicerade *A Vindication of the Rights of Men* (1790). Det visade sig att när pamfletten först bedömdes i offentligheten antogs den utan eftertanke vara skriven av en man. Man berömde det kraftfulla anslaget och det potentia språkbruket. När författaren avslöjades vara en kvinna blev tonen en annan. Samma text ansågs nu svårbedömd; hade man bara från början vetat om att det vara en kvinna som hade hållit i pennan, skulle man kanske inte ens ha bemödat sig att kommentera den. Pamfletten motsvarade inte förväntningarna på vad en kvinna skulle kunna vara kapabel att författa, eller ens lämpad för. Wollstonecraft skrev inte som en kvinna.

Historien aktualiserar frågan om kvinnor har, eller har haft, ett särskilt språkbruk och om det går att prata om en särskild kvinnlig kultur. Den amerikanska litteraturvetaren och feministen Elaine Showalter menar att så är fallet. I sin inflytelserika artikel från 1981, "Feminist Criticism in the Wilderness", hävdade hon att en feministisk kulturteori gi-